

Naar een nieuwe verhouding tussen 'landbouw' en 'ruimte'

Rik HOUTHAEVE • Afdelingshoofd ruimtelijke planning, WES

Landbouw is en blijft - ook in de nabije toekomst - de belangrijkste gebruiker van de open ruimte in Vlaanderen. West-Vlaanderen is daarenboven de meest 'landelijke' van de Vlaamse provincies¹. De landbouw heeft dan ook nood aan geschikte en voldoende ruimte om zich te handhaven. Gelet op de belangrijke economische betekenis van de landbouw en aanverwante sectoren is dit een rechtmatige eis. In het kader van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen worden momenteel de gebieden van de agrarische structuur afgebakend.

Omgekeerd heeft de open ruimte ook nood aan de landbouw. Landbouw modelleerde onze landschappen en vrijwaart de open ruimte. Landbouw doet dit evenwel meer en meer in partnerschap met of naast andere functies in de open ruimte (natuurbeleving en -ontwikkeling, landschapsbehoud en recreatie en toerisme). Onder invloed van een wijzigend Europees landbouwbeleid is te verwachten dat de verbreding van de landbouwbedrijfsvoering met andere dan landbouwactiviteiten en de functiewijzigingen van uitgestoten landbouwgebouwen zal toenemen, ook in West-Vlaanderen.

We vragen ons af welke de ruimtelijke gevolgen van deze ontwikkelingen zijn. In het kader van de nu lopende planningsprocessen voor de afbakening van de agrarische, natuurlijke en bosstructuur in het buitengebied is dit een brandend actuele vraag. Het ruimtelijk beleid aarzelt immers om het haar vertrouwde afbakenen en vrijwaren van gebieden voor de beroepslandbouw open te trekken naar een meervoudig ruimtegebruik in het 'verstedelijkende' Vlaamse buitengebied. In dit artikel worden de uitdagingen van een dergelijke meer complexe aanpak onderzocht op basis van de recente praktijk met de afbakening van het buitengebied en nieuwe inzichten uit wetenschappelijk onderzoek.

Impact van een veranderend landbouwbeleid

Het Vlaamse agrarische landschap is resultante van een eeuwenlange ontwikkeling waar vooral, in termen van morfologische en functionele impact, het Europese landbouwbeleid doorwoog. Het buitengebied weerspiegelt de naoorlogse groeifase en vertoont een hoog-productivistisch karakter². Op basis van technologisch-financiële innovaties kende de landbouw een aanzienlijke schaalvergroting. Hiermee werd beantwoord aan de Europese doelstelling om een zelfvoorzienende landbouw te organiseren. Maar het platteland heeft recent een grote metamorfose ondergaan: het aantal landbouwbedrijven loopt fors terug, meer en meer gezinnen wonen op het platteland, recreatie en toerisme wordt er actief aangeboden, ... Het productielandschap maakt stap voor stap plaats voor een consumptielandschap waarin - naast de productie van klassieke landbouwproducten - het platteland zelf als product wordt aangeboden, naast de creatie van meerwaardeproducten zoals vormen van recreatieve landschapsbeleving³.

Daarnaast geven de visies over de verdere wijzigingen van het Europese landbouw- en plattelandsbeleid aan dat het platteland niet langer uitsluitend op landbouw zal gebaseerd zijn en dat diversificatie - zowel binnen als buiten de landbouwsector - wordt nagestreefd om leefbare en duurzame plattelandsgemeenschappen te bevorderen.

Omdat landbouw in oppervlakte de grootste ruimtegebruiker in het Vlaamse buiten-

■ Vakantiehoeve "Briesland", Alveringem

gebied is en blijft, hebben deze Europese wijzigingen duidelijk zichtbare gevolgen voor de maatschappelijke en ruimtelijke rol en positie van de landbouw en het buitengebied in Vlaanderen. Deze verbreding heeft op vandaag reeds resultaten. Uit een studie van de Vakgroep Landbouweconomie van de Universiteit Gent blijkt dat circa 15% van het inkomen van West-Vlaamse bedrijven gebaseerd is op zulke strategieën en dat voor ruim 300 bedrijven de verbreding zorgt voor meer dan 30% van het bedrijfsinkomen.

Landbouw in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen

De benadering van de landbouw in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) is evenwel vooral vanuit een economische invalshoek ingegeven. Gebaseerd op economische vooruitzichten voor zeven types van 'agro-business-complexen', voor de periode 1991 tot 2000, werd een ruimtebegroting van 750.000 ha vooropgesteld⁴. Via afbakening in ruimtelijke uitvoeringsplannen moet deze voor de beroepslandbouw worden gevrijwaard.

Beleidsmatig wordt evenwel slechts in beperkte mate een differentiatie nagestreefd. Deze differentiatie moet vooral ruimtelijke

concentraties van grondloze veehouderij, intensieve grondgebonden tuinbouw in open lucht en tuinbouw onder glas of plastic versterken en ondersteunen. De gewijzigde economische ontwikkelingen op het platteland, zoals de landbouwverbreding en functiewijzigingen van agrarische gebouwen, werken aldus nauwelijks door in de huidige ruimtelijke planning.

De eerste ervaringen met de afbakening van de agrarische en natuurlijke structuur lijken de vrees voor een functiescheiding op het platteland, door middel van het macro-zoneren van eerder 'mono-funcionele' gebieden, te bevestigen. De huidige ruimtelijke planning van het buitengebied wordt daarmee blijvend schatplichtig aan het naoorlogse verhaal van modernisering en het vrijwaren van grote landbouwgebieden.

De planningsbenadering van het RSV is tevens gevat door een andere fundamentele en taaie planningstraditie. Deze gaat uit van de idee dat stad en platteland tegenpolen zijn. Het trekken van een scheidinglijn tussen stedelijke gebieden en het buitengebied, en het hieraan gekoppeld 'verschillend ruimtelijk beleid', maakt deel uit van dit discours. Het duwt 'landbouwgebieden' in een strategische positie in het kader van een streven om de verstedelijking 'in te dijken'.

DE UITDAGING VOOR DE RUIMTELIJKE PLANNING BESTAAT ERIN STAD EN PLATTELAND NIET LANGER ALS TEGENPOLEN TE BESCHOUWEN

Nieuwe benaderingen voor de ruimtelijke planning van het buitengebied?

Het buitengebied wordt evenwel veelzijdiger en sluit meer en meer aan bij de 'verstedelijkte' Vlaamse samenleving. Zo stelt *Hans Mommaas*⁵ vast dat in de ruimtelijke organisatie van de 'vrije tijd' de stad lange tijd de aanbieder was van cultuurparticipatie en uitgaan. Hiervoor werden allerlei voorzieningen uitgewerkt en bood de stedelijke publieke ruimte (straten, pleinen en parken) een plaats tot ontmoeting en beleving. De explosieve ontwikkeling van de stad in de vorige eeuw bracht met zich mee dat voor de vrije tijd ook rond de stad allerlei parken, sportterreinen, dagrecreatie domeinen, groendomeinen, kampeerterreinen, enz. ontstonden. In het buitengebied werden, vanuit de stad gegisseerde, duidelijk afgebakende terreinen voor rust en verpozing aangelegd. Interacties tussen stad en stadsrand en tussen stedelijk gebied en buitengebied werden in die mate dynamisch dat ze zich van denkbeeldige planologische lijnen weinig aantrokken. Plaatsen buiten de stad fungeren als ontmoetingsplaatsen voor de stedelijke bevolking en zijn gericht op beleving en entertainment (shoppingcentra, outletcentra, attractieparken, evenementweiden, ...), net zoals plaatsen binnen de stad.

De afgebakende 'stad' is, hoe belangrijk ook als ontmoetingsplaats, niet langer het unieke ordenend kader voor deze activiteiten. Hans Leinfelder⁶ ontwaart hier zelfs de aanzet tot een fundamentele omslag in het planningdiscours betreffende het buitengebied.

Hij stelt vast dat de stedelijke ontmoetingsplaatsen of publieke ruimten waar sociaal-culturele uitwisseling tussen verschillende subculturen traditioneel plaatsvond – marktplaatsen, hoofdstraten, parken – deels hun betekenis verliezen. Daarnaast ontwikkelen er zich eigentijdse publieke ruimten die inspelen op mobiliteit, bijvoorbeeld in de stedelijke periferie. Het gemak waarmee plaatsen in het buitengebied bereikt worden, speelt in op deze toenemende interacties en legt zo nieuwe ruimtelijke relaties. Qua bereikbaarheid vormt het buitengebied immers eveneens een geschikt kader voor wat Leinfelder "een nieuwe sociaal-culturele opgave" noemt.

Leinfelder ziet de mogelijkheden van de open ruimte om ontmoetingsplaats te zijn van verschillende maatschappelijke groepen (landbouwers, bewoners van het buitengebied, passanten, grootgrondbezitters, jagers, ... en ook stedelijke recreanten). Verder beschouwt hij de mogelijkheid om open ruimte ook als visuele publieke ruimte te begrijpen (zoals een plein of een park voor de omwonenden in de stad) waardoor er ook een duidelijke meerwaarde ontstaat. In relatie tot de landbouwersgemeenschap kan worden gedacht aan boerderijcampings, kinderen-stadsboerderijen, vogelkijkhutten langs ganzenweiden, kleine nieuwe woning- of bedrijvenclusters of horecazaken op of aansluitend bij het erf van bestaande landbouwbedrijven.

In abstractere termen komt, volgens Leinfelder, een vertaling naar de ruimtelijke planning neer op het vinden van een evenwicht tussen de private sfeer (rechten van traditionele gebruikers/landbouwers, plichten van andere gebruikers van het buitengebied) en de publieke sfeer (plichten van traditionele gebruikers/landbouwers, rechten van andere gebruikers) van het buitengebied. Niet door het exclusief

■ Hoevehotel 'Bladelijn', Diksmuide

zoneren of afbakenen van gebieden voor natuur en landbouw, maar door het begrenzen van de private en de publieke ruimte, kan het ruimtelijk beleid voor het buitengebied opnieuw een maatschappelijk ingebedde activiteit worden.

Daarnaast wijzen we nog op de mogelijkheden van de structurerende werking van open ruimte voor de verdere verstedelijking. In een sterk verstedelijkt Vlaanderen biedt de omringende open ruimte bijzondere kwaliteiten voor woonwijken en werkomgeving.

De uitdaging van de ruimtelijke planning bestaat dus in het bevorderen van dergelijke ontmoetingsplaatsen. Dit kan in een buitengebied dat niet langer als 'negatief' van de stad wordt ervaren, maar integendeel openstaat voor de 'verstedelijkte samenleving', en daar zelfs, met eigen kwaliteiten, integraal deel van uitmaakt.

Besluit

Het is frappant om vast te stellen dat er een kloof gaapt tussen de meer multi-functionele 'feitelijke' ontwikkeling van het buitengebied en de 'formele' ruimtelijke planning, die een scheiding van functies nastreeft. In de termen van Leinfelder (2005) staat de ruimtelijke planning voor een dilemma. Of ze kiest resoluut voor de afbakening van monofunctionele landbouwgebieden, wat vooral ten goede komt van de in oppervlakte beperkte, economisch 'sterke' landbouwsectoren. Of ze werpt zich in het - vrij onvertrouwde - verhaal van functieverwerving en meervoudig ruimtegebruik dat echter van toepassing is op het overgrote deel van het buitengebied.

Van de beleidsaandacht voor het buitengebied moet dus verwacht worden dat ze ruimer is dan de focus op de economische aspecten, net zoals ook 'plattelandsbeleid' zich stilaan meer loswerkt uit het sectorale landbouwbeleid.

We staan, met andere woorden, voor een zoektocht naar nieuwe ruimtelijke concepten voor het buitengebied, en in het bijzonder voor de plaats van de landbouw. Het komt erop aan complementariteit en meervoudig gebruik van het buitengebied te onderzoeken.

Ook in West-Vlaanderen is stedelijkheid verstrengeld met het buitengebied en wordt in allerlei afbakeningsprocessen gezocht naar een 'eigen' afbakening. In plaats van krampachtig nieuwe 'grenslijnen' tussen stad en platteland te trekken kan misschien een meer zinvolle inrichting gevonden worden door eens over de muurtjes te kijken. Zo kan tussen stad en platteland een eigen ruimtelijke dynamiek tot stand komen waarin de landbouw zijn plaats vindt en ondersteunend is in de creatie van meerwaarden. Het zal een verbreding van het buitengebied ten goede komen, anders dreigt verschraling. ■

¹ In West-Vlaanderen wordt 68% van de kadastrale oppervlakte gebruikt door de land- en tuinbouw. In Vlaanderen is dit 46%. (Gegevens volgens het Provinciaal Ruimtelijk Structuurplan West-Vlaanderen (2002), Informatief gedeelte, blz. 54).

² Meert H. (2003), Wie construeert het nieuwe Vlaams consumptielandschap?, in Ruimte & Planning, jg; 23, nr. 2, p. 80-85.

³ Nuttens, B (2005), De adoptie van het platteland door de stad, p. 59-71, in Allaert G. en Leinfelder H. (eds.), Parkbos Gent. Over visievorming en beleidsnetwerking, Academia Press, Gent.

⁴ Viaene J., De Craene A., Devolder V. (1993), Landbouw en ruimte in Vlaanderen, Universiteit Gent, Vakgroep Landbouw Economie, i.o.v. AMINAL-Afdeling Land.

⁵ Mommaas, H. (2000), De culturalisering van stad en land. Van ruimtelijke ordening naar ruimtelijke vormgeving, in Stedebouw en Ruimtelijke Ordening, nr. 5, p. 7-13.

⁶ Leinfelder, H. (2005), Wordt het Parkbos de Gentse "Groenplaats"?, Naar een alternatieve ruimtelijke perceptie van het buitengebied in de Vlaamse verstedelijkende samenleving, p. 41-58 in Allaert G. en Leinfelder H. (eds.), Parkbos Gent. Over visievorming en beleidsnetwerking, Academia Press, Gent.